

שע"י המכון התורני ירושלים

פינחס - תשפ"ג | גליון 31 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

בפתח ימי בין המצרים

שאלה גדולה עומדת לפנינו: מדוע אנו עם ישראל, כעם נבון וחכם, רואה לנכון לשקוע ביגון כה עמוק על צרות העבר! מה יעזור הבכי והאבל על מה שהיה וחלף? האם לא טוב יותר שננסה לשכוח את העבר הכואב, ולהיות עם הפנים לקראת העתיד?

שאלה גדולה זו שאל אף הוגה הדעות המפורסם - אפלטון, שחי בתקופת חורבן בית המקדש הראשון. בעוברו ליד "הר הבית", על חורבות בית המקדש וירושלים, ראה את ירמיהו הנביא יושב ובוכה מרה. "על מה אתה בוכה?!" שאל אפלטון את ירמיהו. "על הבית הקדוש אשר היה לשריפת אש" - השיב ירמיהו. "תמה אני עליך", אמר אפלטון, "כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על עצים ואבנים?!" ויותר מכך - כיצד נאה לחכם כמוך לבכות על העבר?!" השיב וענה לו ירמיהו: "אמור נא לי בבקשה, כהוגה דעות, האם יש לך שאלות וחקירות בפילוסופיה, שטרם הצלחת לפתור אותם?". "ודאי", ענה לו אפלטון ושטח לפני ירמיהו כמה וכמה מתהיותיו וספקותיו. במקום ענה לו ירמיהו תשובות מקיפות על כל אותן בעיות סבוכות, שאפלטון התחבט בהן כבר שנים רבות. נדהם אפלטון מעומק הבנתו וידיעותיו של ירמיהו הנביא, והוא פנה אליו בהשתאות: "מהיכן שאבת את החכמה המופלאה הזאת?!" ענה לו ירמיהו: את החכמה הזאת, ועוד הרבה יותר מכך, שאבתי מן העצים והאבנים שעל חורבנם אני מקונן. לא עצים ואבנים אבדו לנו, כי אם מקור חכמה וקרבת אלוקים מופלאה. אולם לשאלתך השניה - מדוע בוכה אני על העבר, לא אענה לך, כי רק יהודי יכול להבין את עומק הבכיה על העבר.

ובאמת יהודי יודע, שהבכיה איננה על העבר, אלא על ההווה. הבכיה היא עכשווית, שכן איננו יכולים להשלים עם מציאות כה ירודה, שבה חסרים אנו את הקשר הישיר והאיתן עם אבינו שבשמים. הבכיה טומנת ציפייה ותקווה ורצון עמוק למציאות מושלמת יותר.

בית המקדש הוא מקור השראת השכינה לעולם, וממנו ירד לעולם כולו שפע רוחני המלווה בשפע גשמי. גם הגויים נהנו מן השפע הזה, כפי שאמר רבי יהושע בן לוי: אילו אומות העולם היו יודעים מה בית המקדש נותן להם, היו מקיפים אותו

בענין ביזוי השבטים את פנחס, והטעם שמשם עצמו לא הרגו לזמרי

ההטעם שהשבטים זלזלו בו וביזו אותו, כי אמרו שאם הענין כה חמור שמחייב עונש מות על כל פנים בגדרי קנאים פוגעים בו, מדוע משה עצמו לא הרגו לזמרי? אבל באמת אמרו חז"ל, שלכן נעתר אהרן לעשיית העגל כי היה ירא שיהרגוהו אם לא יעשנו, כפי שהרגו את חור, ואז לא תהיה תקומה ח"ו לבני ישראל על דרך אם יהרגו במקדש ה' כהן ונביא. ומזה הטעם עצמו ירא גם משה לעשות מעשה פן יהרגוהו, ואז לא יהיה ח"ו תקומה לבני ישראל ולא יכנסו לארץ וימותו במדבר. אבל פנחס מאחר ועוד לא היה כהן, שהרי רק אחרי הריגת זמרי הובטח על הכהונה, לכן לא היה ירא, דגם אם יהרגוהו עדיין אין כאן הענין של הריגת כהן שאין עליה כפרה, וזהו שסיים רש"י לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן, כלומר כמו שאהרן היה חש שלא יהרג כהן ונביא, [ולכן גם משה שהיה נביא חשש], כן עשה גם פנחס מעשה כדי שלא יהיה צורך שמשם יעשה זאת ושמה יהרגוהו למשה ולא תהיה להם עוד תקומה (תפארת יהונתן).

וב"קומץ המנחה" כתב, שלכן נתעצל משה רבינו בדבר ולא הרגו לזמרי, כי עיקר ביזונו של זמרי היה נוגע למשה באומרו לו בת יתרו מי התיר לך, ולכן נשמר משה לעשות הדבר שמא יפרשו זאת לא נכון ויגידו שלכבוד עצמו עשה כן, שהרי מצד עיקר הדין לא היה זמרי חייב מיתה אלא רק מצד הענין של קנאים פוגעים בו, ולכן נמנע משה מלהיות הקנאי שמא יאמרו לכבודו עשה, ולכן באמת ביזו השבטים את פנחס באמרם שכמו שמשם משך ידו מהענין כך גם פנחס היה צריך לנהוג, כי גם הוא נוגע בדבר בהיותו מזרע יתרו, ולכן באמת מעיד הכתוב על פנחס שעשה כן רק לשם שמים ולקנאת ה' צבאות ולא לכבודו, וזהו המשך הפסוק "בקנאו את קנאתי בתוכם".

הפרשה מתחילה בפסוקים "וידבר ה' אל משה לאמר, פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל" וגו'. וברש"י: פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן - לפי שהיו השבטים מבזים אותו, הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. והוא מהגמרא בסנהדרין דף פב ע"ב.

וראיתי בספר "ליקוטי בתר ליקוטי" שכתב: הכוונה אפשר לומר, על פי מה שאמרו חז"ל, במערבא הוי בדקי בשתיקותא, היינו על ידי מדת השתיקה היו בודקין ליוחסין והכירו מי הוא המיוחס. ולכן, מאחר והיו השבטים מבזים את פנחס והוא שתק ולא השיב להם כלום, מזה גופא נראה וניכר יחסו שהוא נכד של אהרן, כי גם אהרן כאשר הלינו עליו [בפרשת קורח] לא השיב כלום והעדיף את השתיקה. וזה כוונת רש"י באומרו "לפיכך" בא ויחסו אחר "אהרן", כי שניהם אחזו בפלך השתיקה, ומזה גופא נראה שהם מיוחסים ושקר בפי הדוברים שבגלל היותו בן פוטי הרג לנשיא שבט.

ומה שדרשו חז"ל דרשא זו רק בתחילת פרשתנו והלא כבר בסוף פרשת בלק נכתב "וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רמח בידו", והיה מקום לדרוש זאת לעיל? יתכן לפרש כי שם ענין פנחס מוסב רק על הראיה, כלומר הסיבה שהוא ראה היא בהיותו בן אלעזר ונכד אהרן, וידע שזקנו עצר בעד המגפה בעדת קרח, ולכן בראותו מה שקרה וידע שזה עלול להביא מגיפה, מלאו לבו להיות כסביו ולעצור המגפה מעל בני ישראל, אבל מאחר ובפרשתנו נשנה היחוס שנית, ובפרט שהפרשה מתחילה בפסוק וידבר ה' אל משה "לאמר" ולא נזכר כלל מה יאמר, על כרחך הכוונה שיאמר את הדברים האלה עצמם שפנחס הוא בן אלעזר ונכד אהרן, ושידעו כולם את יחסו ולא יזלזלו בו. (יסוד התורה).

ט"ו תמוז תק"ג: רבינו חיים ב"ר משה בן עטר זצוק"ל, בעל "אור החיים" עה"ת ועוד

ה"אור החיים" הקדוש

"אור החיים" הקדוש - זה הוא הכינוי והתואר שניתנו לרבי חיים בן עטר זצוק"ל, ע"י המוני בית ישראל בכל מקום שהם. בכל קהילות ישראל, ממזרח, ממערב, מצפון, ומתימן, נישא שמו של רבינו בחרדת קודש, כאיש אשר רוח אלוקים בקרבו, וכאחד מצדיקי הדורות אשר נשתלו על ידי הקב"ה, בכדי להאיר ולהחיות את הדורות האחרונים.

על שלושה דברים העולם עומד: על התורה, על העבודה, ועל גמילות חסדים - ובכל שלושת העמודים הללו אחז רבינו ביתר שאת וביתר עוז, כוחו היה בתורה "מבעית" כעדות תלמידו מרן החיד"א זצ"ל. עבודת הקדש שלו היתה בסילודין כפי שרואים אנו גם מתוך דבריו בכמה מקומות וגם ממכתבי ההסכמה של גדולי דורו, וגם מעשה חסדיו ודאגתו לבני דורו היו נדיבות לב ובשפע רצון.

לא זו אף זו רבינו נחשב כיחיד, בתוקף קדושתו והיבדלותו מענייני העולם הזה ובכוחו הגדול כלפי שמיא בבחינת "צדיק גוזר וה' מקיים".

רבינו ירושלים באותה העת לא היססו לדמותו לאחד ממלאכי מעלה ובפי העם נפוצו סיפורים רבים אודות מופתיו של רבינו ואודות מופתיו ונוראותיו.

חיבה יתירה נודעה לו לרבינו אצל קהל החסידים ההולכים בדרכו של הבעש"ט. כפי המקובל, הבעש"ט עצמו הרגיש בגדלותו והעריצו מבלי שראהו מעולם, והרבה להפליא בעוצם השגותיו ודרגותיו בקדושה. עדת החסידים מצאו בספריו של רבינו שנכתבו בצפון אפריקה, רעיונות זהים לרעיונות אותם הפיץ הבעש"ט ובעצם קבעו את ספר "אור החיים" לאחד מספרי יסוד של החסידות.

תורה מתוך הדחק

רבינו נולד לאביו רבי משה בן עטר בעיר "סאלי" שבמרוקו, ולמד תורה אצל זקנו שנקרא גם הוא: רבי חיים בן עטר. לאחר כמה שנים שבהם למד תורה מתוך הרחבה פקדו אותו צרות ורדיפות רבות והוא נאלץ לגלות ממקום הולדתו ולנדוד למרחקים.

בהיותו צעיר לימים, הדפיס רבינו את ספרו הראשון "חפץ ה'" העוסק בביאור סוגיות בש"ס. בהקדמתו לספר הזה מספר רבינו

על ההרפתקאות שעברו עליו ולפנינו קטע מדבריו:

.... דע לך אחי, כי כל מה שלמדתי בחיי, לא היה אלא מאהבת ה' ומחשק התורה, כי מהיותי בעולם אשר פתחתי עיני, סבבוני כתרוני צרות צרורות, מכל אשר חשבתי לטובה לי - נהפך דודי למשחית, ויקם לי עווני לאויבי, בני ברית קרובים ורחוקים אשר דרשתי שלומם, והם הייתי להם ללחם, לעטוף שית חמס למו, נוסף עלי יגונות תדיר ושאינו תדיר. והאחרון הכביד, זה לי שבע שנים אשר שללו ממני כל אשר חנני ה' כוחי והוני, מאת פטירת אדוני חמי איש חיל רב פעלים אשר אם אמרתי אספרה כמה הרפתקאי דעו עלי מהם ומהמוניהם: בני ברית ושאינם בני ברית, קרובי ומיודעי - אם יהיו הימים דיו וכו'...

ולזה תמצא, לפעמים אני יוצא ידי חובתי בענין לפרש בו כל הצורך, ולא כל העתים שוות, ולפעמים אני בוחר לעצמי דרך קצרה, ולפעמים אני מושך בקסת אשר בידי באורך לשון, מטרדות הזמן אין הדעת מיושב, כי רבו משיערות ראשי רוב טרדויות ואנחותי עצמו, מצמיתי לא יתנוני השב דוחי....

ומעין הדברים הללו כותב שוב רבינו בהקדמתו לספרו "אור החיים" שנכתב כמה שנים לאחר שנכתב ספר "חפץ ה'". מדבריו כאן עולה, שרוב ימיו הוא סבל מצרות ושכל לימודו היה ממש במסירות נפש:

"... והן הקיפוני שאור שבעיסתי וחמ"ץ את ארץ מצרים בשכשך מצרים במצרים נרדף, דלקוני בתפיסה במסירה ועלילה ונגידה ביד שר צר אכזרי, וכשזה נופל זה קם, באין מבטח לרגע מחיי להרגיע, ואני בתוך עמקי ים הצרות: תפסות על עסקי ממון ועל עסקי נפשות..."

... וקמו עלי סערות ימי המונעים, ולא שבו הרודפים, קייתי לשלום והנה מלחמה, רץ אחד רץ לצר ולצורך, וצרה נוגעת בחברתה, עד צואר הגיע, ונדדתי מעיר לעיר, ונתקיים: 'הנמלט מן הפחד יפול אל הפחת', ולא שבת נוגש ומדהבה, ובאת שדרכו למדוד בגסה דנוני, וקול הב הב לא פסק, אף כי תם הכסף והמקנה..."

העולה מכל מה שנכתב אודותיו הוא, שרוב ימיו הוא היה נרדף וגולה, וחסר אפשרות ללמוד תורה מתוך הרחבה.

רובי תורותיו הם בגדר של "תורה מתוך הדחק" ומתוך תנאים קשים ביותר.

עובדה זו מגבירה את ההשתאות לנוכח איכותם ומעלתם של חיבוריו, הבלולים בבקיאות מדהימה עם עיון "מבהיל", ואשר בכל תפוצות ישראל "קדוש יאמר להם".

תורה לשמה

הסבר מסויים לרום מעלתם של הספרים, נוכל למצוא בעדותו של רבינו על האופן שבו הוא היה עוסק בתורה. כל אחד ואחד מאתנו מבקש בברכת התורה: "ונהיה אנחנו וצאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה". אנחנו מתפללים אל הקב"ה שנזכה להיות "יודעי שמו", דבוקים בשמו, ושלמד את התורה אך ורק לשמה. לימוד ללא כוונות צדדיות, לימוד מתוך אהבה ויראה, לימוד מתוך טהרה ופרישות מתאוות העולם, לימוד לשם הבנת אמיתות התורה.

כולם מבקשים - אבל מי זוכה לזה?

הבה ונתבונן מה כתב רבינו על עצמו בענין זה. בהקדמתו לספר "אור החיים" הוא מספר, שלפני התחלת כתיבת הספר קבל על עצמו שלשה דברים ואלו הם:

הא' - רוח נכון לכוין דעתי, להרחיק דברי חול ותענוגי עולם הזה, כי הם הדברים הפוגמים מעיקרם, ופוגמים פגימת בשר את המתוק, ולא יאירו שבילי פירושי התורה במקור האמת, ואם יאירו - יהיו כסף סיגים. הב' - אקח רוח דעת, לשקול במשקולת הדעת בהתכוננות הדעת, שהוא דבר המתאים בין החכמה והבינה.

הג' - הנו נכבד, יראת ה' היא אוצרו. ודעתי גיליתי לפני גולה עמוקות, הנני הנני עבד לך ה' נוטע גן עדן, להקריב ביכוריו לפני אדוני, אולי תתעשת אלי, ויהיה כל פריי קודש הלולים. לרצותך אל חי חפצתי, וקוה קייתי ליחד אשת דודים חפצתי וחשקתי, והריני משעבד דעתי וידיעתי בכללות ד' וד' מוצקות בבניני, בנין עולם קטן, בהכנת נפשי מול שמך, שפע ומשפיע ונשפע דבקתי נשמת...

בספרו השלישי "פרי תואר" מוסיף רבינו ואומר:

"הנה בשמים עדי, שכל כוונתי בחיבור זה, אינה אלא לקשט השכינה..."

הדברים מדברים בעד עצמם, ואין צורך להוסיף עליהם מאומה: "כולו קדש", כסף טהור ללא סיגים של גשמיות או של פניות

ובחדש תמוז תק"ג עלה לשמים בן מ"ז שנה זלה"ה. וחבר: "חפץ ה'". "ראשון לציון". "אור החיים". "פרי תאר". וחכמתו ניכרת מספריו, אך זה אחד מעשרה מחכמתו, ורוחב לבו וחורפתו הפלא ופלא. וחופף עליו כל היום סדר קדושה והבדלה מעניני העה"ז, ורבו עוזו נוראותיו".

עדות נוספת לגדלות שמו של רבינו, מוצאים אנו בהסכמה שכתבו רבני ירושלים, לספרו "ראשון לציון" שיצא לאור רק לאחר הסתלקותו. הרבנים הללו האריכו מאד בתיאור מידותיו ומעלותיו, וזכיר כאן רק את תחילת דבריהם:

"... כרכא דכולא ביה, הן חכמה והן תבונה והן יראת אלקים" האדם יראה לעינים, אך בצלם הכרת פניו ענתה בו, אינו אלא שרף כאחד הצבאים מצבא מרום לבוש הבדים, לו תואר ולו הדר.. זה כלל גדול בתורה, קולע אל השערה, ארי שבחבורה..."

(מתוך הקדמה "חומש אור החיים עם ביאור אור לעינים")

אבל מספר הרב שהוא עיין בדבר הזה, וטרח לוודא ולברר את ההלכה הזו, ונתברר לו שיש בזה כמה מינים, ויש מינים שהם מינים טמאים והם דומים ביותר למינים הטהורים. ולכן הוא כתב פסק, הדפיס את זה בספרו "פרי תואר" (סי' פה), שאסור לאכול את החגבים כיון שהם מעורבים ממינים טהורים ומינים טמאים, ועל כן צריך לפרוש מאכילתם כלל ועיקר. וכך הוא פרסם ברבים. ומספר הרב שבאמת הוא ראה בזה סייעתא דשמיא, שבזמנם כל שנה ושנה היה ח"ו צרות: או החגבים היו באים ואוכלים את כל היבול, או היה רעב. כל מיני צרות. אבל מאותו זמן שהוא פרסם את הפסק הזה, וכלל ישראל במקומו כולם נמנעו ופרשו מלאכול את החגבים האלה, שהרי האור החיים אומר שזה אסור! והנה מיום שנשמעו דברי במערב - (במדינתו בארצות מרוקו) - ופירשו מהם הרבים, לא נגע ה' עוד במכה זו, ולא נראו זה יותר מ"ב שנה! כי תורה ומעשים טובים כתרס בפני הפורענות! כל עוד שלא היו משגיחים והיו אוכלים מהמין הזה, אז לקו בפורענות, אבל עכשיו שב"ה נמנעו - ניצלו. כיון ש'אין הנחש ממית אלא החטא ממית' כידוע, כמו שמבואר אצל רבי חנניא בן דוסא (ברכות לג, א), לא בא סתם מן השמים מכה כזו, אלא עם חשבון: כנראה שאכלו חגבים - לכן בא להם חגבים.

'פתק' שכתב האור החיים' הקדוש לשכינה הקדושה

ידוע המעשה שהיה כאן בירושלים, שבא אצלו יהודי אחד ואמר לו: אדוני הרב! אני מדוכא במיני צרות למיניהם, בעניות ובחולאים ובייסורים וברדיפות, מכל המינים, 'איוב' של הזמן הזה. בא לבקש מהרב שיתפלל בעבורי, שיעשה משהו בשבילי. הרב אמר לו: טוב אני יתן לך פתק, ואתה תלך לכותל המערבי ותשליך את זה לאחד החורים שיש שם. אחר כך הלכו לראות מה כתוב בפתק הזה? ראו שה'אור החיים' הקדוש כתב כך: 'רעיתי, יונתי, תמתי, השכינה הקדושה, נא לעזור לפלוני מוסר כתב זה להציל אותו מצרותיו'. אדם שכותב דברים כאלה זה הפלא ופלא. שאדם יבין: איך אדם כותב רעיתי יונתי תמתי השכינה הקדושה?! לא כל אחד יכול לכתוב כדברים הללו! רק אחד שהוא ממש זכה להיות קדוש, קדוש, קדוש! רק הוא יכול - ולו נאה ולו יאה - לכתוב ולהשתמש בלשונות הללו. אחרים זה חוצפה, זה יוהרא, זה שגעון.

קללת האור החיים הקדוש שלא יהיה לקראים מנין בירושלים

מעשה הקראים שהניחו ספרי הרמב"ם במדרגות כדי שירמסום הרבנים. כידוע דיבור של האור החיים' הקדוש היה פועל מציאות, כשהוא היה גר כאן בירושלים, בזמנו, היה פעם אחת אסיפה של כל הרבנים - להבדיל בין הקודש

זרות. ושמה תעלה על דעתך, שכך היו פני הדברים רק בעת שכתב רבינו את ספר "אור החיים", שענה שהיה כבר אב בשנים, הנה לפנינו דברים שכתב בהקדמה לספרו הראשון "חפץ ה'", אותו חיבר בימי עלומיו. בראשית דבריו הוא מתייחס לאלה שעשוים לטעון כנגדו, כיצד בגיל כה צעיר הוא מעיז להוציא פירוש על הש"ס, ומייחסים לו כוונות בלתי טהורות:

"... חס ושלוש נתכוונתי לשום דבר, זולת לעשות רצון יוצרי, כי למה אהיה כעבד המתעצל במלאכת אדוני, ולמה באתי מעולם העליונה, הלהיות ח"ו נהנה מנכסי שמים..

גלוי וידוע לפני אדוני ב"ה, כי כל כוונתי לעשות רצון יוצרי.. ולכן בחרתי לקרות שם הספר הזה בס"ד "חפץ ה'", - כי כל כוונתי - לעשות בו חפצו יתברך...

תורה וקדושה

בשנה האחרונה לחייו עלי אדמות, דר רבינו

סיפור נפלא אודות "משיח ה' שמו חיים"

סיפור נורא ממדפיס אחד בשם "אשר" שהדפיס החומש עם פירוש "אור החיים" הק', והביאה להרה"ק ר' פינחס מקאריץ ז"ע. כאשר פתח הרה"ק את החומש נודמנה לו בדיוק פרשת ראה בפסוק (דברים טו, ז) "כי יהיה בך אביון וגו', שם מסיים רבינו את דבריו במילים "משיח ה' שמו חיים". לתמיהתו הרבה ראה כי המילים "שמו חיים" נשמטו בדפוס הזה, כששאל את המדפיס פשר הדבר, ענה ואמר: "מפני שהמחבר כיוון על עצמו...". הרה"ק מקאריץ לא הגיב מאומה אלא פתח את החומש שהוא בפרשת נשא (במדבר ה, יב) "ואמרתי האשה אמן אמן", ופירש רש"י, "אמן אם מאיש הזה אמן אם מאיש אחר", והראה להמדפיס שאכן במהדורא זו נפלה שגיאה בהדפסה ובמקום "מאיש אחר" נדפס "מאשר". בכך מצא רמז להמדפיס ששמו "אשר" שיש להרהר אחריו כי אין מעשיו מתוקנים, והוא נכשל בעוון חמור ביותר, והפטיר לו "הרי החותמת שלך...". ואכן לאחר זמן נתגלה קלונו ברבים וגורש מן העיר בבזיון. הרה"ק מקאריץ אף הסמיך לעובדה את הפסוק (תהילים ג, כא) "שלח ידיו בשלומי חלל בריתו" כי בפגיעתו בכבודו של אחד משלומי אמוני ישראל, בזה חלל בריתו ונתגלה קלונו.

כוונת "משיח ה' שמו חיים"

בכוונת רבינו ז"ל בכותבו "משיח ה' שמו חיים", כתב הרה"ק ר' אהרן מקראלין ז"ע בספרו "בית אהרן" (כ"ב תמוז), כי לכל צדיק יש חלק במשיח לפי מדתו השייך אליו לתקן, ולכן רבינו ז"ל שהיה צדיק השלם ותיקן חלקו במשיח כתב "משיח ה' שמו חיים", עיי"ש.

ובספר "סגולת משה" (סוף פרשת פקודי) כתב ששמע בשם צדיק אחד, כי "חיים" הוא ראשי תיבות של הדי' שמות שמשח נקרא: ח'נינא, י'נון ה', מ'נחם, (עיי' סנהדרין צ"ח: ובבא בתרא ע"ה). עוד הביא שם ששמע מהרה"צ ר' דוד ממיריפלא זצ"ל כי "משיח" ר"ת משיח ש'מו חיים.

אמנם בקדמה להגה של פסח "זבח פסח" הביא בשם ספר "שפתי צדיקים" (עמוד 19), דמה שכתב רבינו ז"ל "משיח ה' שמו חיים" הכוונה היא לרבינו חיים אבולפיא ז"ע עכ"ו. והביא ראה לזה מדברי רבינו ז"ל בקטע שלפני זה כתב דהורתו ולידתו של משיח הוא בארץ ישראל, ואילו רבינו ז"ל נולד בעיר סאלי שבמארוקו, ר"ח אבולפיא נולד בעיה"ק חברון ת"ו.

מיום שנתקבלו דבריו - לא בא עוד הנגע הזה

בפרשת שמייני (יא, כא) מביא הרב אור החיים ע"ה שכך היה מנהגם בחו"ל בארצות מרוקו - לאכול מהחגבים האלה שהיה שם, חגבים טהורים.

רבינו ז"ל, שבעירו אפילו בית המדרש של בעלי מלאכה היה מלא מפה לפה שערכו תיקון חצות בימי בין המצרים בכל יום ויום, ע"כ.

וכיון שאין כאן ענין של סדר תיקון רחל דוקא אלא שבחרו בו אחרי שהוא שווה לכל נפש, לכן צריך לומר אז הסדר תקון רחל עם כל הקינות והפסוקים כמו שנדפס בכל מקום בסדורים הישנים ו"שערי ציון", וגם טוב לכיון שזה יקח חצי שעה בערך וכמ"ש ה"פרי עץ חיים" שיהיה זה חצי שעה או יותר. וזמן חצות היום הוא כפי שנדפס בלוחות, וזמן חצות היום והלילה הם לעולם שווים באותו המעט לעת.

וז"ל הרד"ק ז"ל (בסוף ספר שמואל) על הפסוק: "ויעתר ה' לארץ ותעצר המגפה מעל ישראל": וקיבל ה' צלות דיירי ארעא, ובדרש: כל האלפים שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא על ידי שלא תבעו בית המקדש, והרי דברים קל וחומר ומה אם אלו שלא היה בימיהם ולא חרב בימיהם, נפלו על שלא תבעו אותו, אנו שהיה בימינו וחרב בימינו על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלשה פעמים בכל יום, השב שכינתך ומלכותך לציון, וסדר עבודתך לירושלים, אמן כן יהי רצון סלה, ע"כ.

ובגמ' (גיטין נו, א) איתא: א"ל אביי לרב יוסף ומאחר דהו צדיקים כולי האי מאי טעמא איענוש [דחריב טור מלכא], א"ל משום דלא איאבול על ירושלים דכתיב (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה, שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה.

ובשו"ע (ס"ס תקנ"ד): כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

כתב האריז"ל ב"שער הכוונות" (דף פ"ט ע"ג) וז"ל: "מנהג טוב וכשר הוא לכל בעל נפש לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית וכו' ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם", עכ"ל. וב"פרי עץ חיים" (בכוונות ט"ב ובין המצרים) איתא בזה: "לבכות חצי שעה או יותר".

והנה לא נזכר בדברי האריז"ל ב"שער הכוונות" וב"פרי עץ חיים" רק לבכות ולהתאבל, אבל לא הוזכר בדברי האריז"ל מענין לומר אז איזה דברים או קינות.

אמנם כיון דלאו כל אחד מסוגל לזה, להתעורר מעצמו בבכיה, לכן הנהיגו לומר אז הסדר של תיקון רחל. וכן כתב החיד"א בספר "יוסף אומץ" (סי' כ"א), שנהגו לומר בבין המצרים אחר חצי היום תיקון רחל שאומרים אחר חצות לילה, שפסוקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חורבן הבית, וכדי שיהיה דבר השווה לכל נפש מסודר. וכמו כן בספרו "מורה באצבע" (אות ר"ל) דטוב לומר סדר תקון רחל בכל יום חול מבין המצרים אחר חצות, וכן נהגו בארץ ישראל וכו' והוא מנהג ותקין, עכ"ל. ובספר "שער המפקד" (ח"א דף ו' ע"ב) כתב "מנהג בירושלים ת"ו בהתאסף ראשי עם ומרבית העם בכל יום בימי בין המצרים לומר תיקון רחל וכו'. וב"נהר פקוד" שם כתב: "עין רואה עד היום בדורותינו דבימי בין המצרים בירושלים רבנן תקיפי וראשי ישיבות ישבו לארץ, שם יתנו תיקון רחל מבכה בקול מר ומספד תמרורים קורע הלב לגזרים, וכך חובתינו וכך נאה לנו עד יערה עלינו רוח ממרום ולאמר לצרותינו די ויחיש לגאלנו למען שמו אם לא למעננו", ע"כ.

ובספר "כל כתבי החפץ חיים" (ח"ג במכתבי הח"ח עמ' יט אות ס') כתב שה"חפץ חיים" זצ"ל היה אומר תקון חצות בימי בין המצרים ביום. ובספר "לב אליהו" (ח"א עמ' 40) כתב וז"ל: וסיפר

המשך מעמ' 3 למטה

והרב אור החיים הקדוש הגיע והתחיל לרדת במדרגות, ופתאום במדרגה שהוא צריך לדרוך בה הוא נפל, הוא רואה שהוא מתגלגל. אמר ה'אור החיים: יש פה משהו, זה לא מילי בכדי, מן השמים לא עושים דברים סתם! הלך לחקור מה זה, והציץ לראות מה יש מתחת למדרגות, והנה הוא רואה את ספרי הרמב"ם! אמר ה'אור החיים' הקדוש: אתם רציתם שאנחנו כולנו נדרוך ונרמוס את הרמב"ם? חי ה' שלא יהא לכם מנין פה בירושלים! כך הוא קילל אותם. וכך היה. אף פעם לא היה להם מנין! אם היה תשעה, והיה בא עשירי, היו מזמינים חברה קדישא. למה? אחד מת... אם היו באים שלשה - אז שלשה היו מתים. ככה זה היה. קללה של אור החיים הקדוש זו קללה! סכנה גדולה. הסיפור הזה מובא בספרים כידוע ט. יש חלחלה וחרדה מאור החיים הקדוש!

לחול ובין הטמא לטהור - יחד עם הקהילה של הקראים בירושלים (אלה הרשעים שהיו עוכרי ישראל מדור דור, מזמן הרמב"ם ועוד לפני כן). מה קרה? השלטון הטורקי הטיל מס חדש על כל אנשי ירושלים, ואצל השלטון הטורקי לא היה הבדל בין יהודי לבין קראי, כולם נחשבים כיהודים, (הגם שהם לא מאמינים בתורה שבעל פה, מכחישים ומכזבים בתורה שבעל פה, אבל השלטון התייחס אליהם כיהודים). אז ישבו ביחד ואמרו שישבו ויחלקו את המס, מס לגולגולת, על כל משפחה. איפה התאספו כל הרבנים שלנו - ולהבדיל - שלהם? בבית הכנסת שלהם, של הקראים. והם ניצלו את ההזדמנות, ואמרו שכאשר ירדו כל הרבנים במדרגות, אנחנו נשים את ספרי הרמב"ם במדרגות, וכך בשעה שהם ילכו במדרגות הרבנים ירמוסו, ידרכו, את ספרי הרמב"ם, וזה יהיה נקמה טובה ברמב"ם.

המשך מעמ' 1

הסוכות, עת רקדנו שבעה ימים ושבעה לילות ללא הפסקה, ושאבנו משם רוח הקודש?! איפה היא אותה תחושה מטוהרת של חיים ללא חטא, כאשר קורבן התמיד של הבוקר מכפר על העבירות של הלילה, וקורבן התמיד של בין הערביים מכפר על העוונות של היום?! איפה היא אותה תחושת אחדות עמוקה שחשנו שלוש פעמים בשנה, בשעה שעלה עם ישראל בהמוניו אל בית המקדש? איה היא אותה התעלות רוחנית שזכה לה עם ישראל במוצאי יום כיפור כאשר ליוה את הכהן הגדול אל ביתו בשמחה וריקודים, ולא הרגישו כל צורך ללכת הביתה לשבור את הצום?! איפה היא אותה יראת שמים שזכינו לה כשהיו כהנים בעבודתם ולויים בדוכנם וישראל במעמדם!?

שומרים כדי לשומרו! ועם ישראל - על אחת כמה וכמה. בית המקדש היה מהווה חיבור ישיר בין עם ישראל לקב"ה, ובחורבנו בטלה מאתנו קרבת אלוקים זו. מצבנו ללא בית המקדש הינו ירוד מאוד ביחס למצבנו בבניינו, כפי שאמרו חז"ל: "מיום שנחרב בית המקדש, נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים" (ברכות לב:). "מיום שנחרב בית המקדש וגלינו מארצנו, ניטלה עצה ממנו" (מגילה יב:). "מיום שנחרב בית המקדש נגדעו אלופי עצה, והדעות משובשות, והלב אינו קיים על בוריו, והולך אחר מראית העין" (וזהו רות פח:).

על ידי חורבן בית המקדש הפסדנו אף חוויות ותחושות רוחניות, שאין להם תחליף. על זה היה דווה ליבנו, על אלה חשכו עינינו: איפה היא אותה שמחת הלב שהרגשנו ב"שמחת בית השואבה" שנחוגה בחג

(מתוך קובץ "ארבע תעניות ובין המצרים בהלכה ובאגדה")